

Zbornik u čast Stipana Trogrlića, ur. Elvis Orbanić, Marko Trogrlić, Split: Književni krug; Pazin: Državni arhiv u Pazinu; Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Pula: Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, 2024., 415 str.

Godine 2024. javnosti je predstavljen zbornik radova objavljen u čast povjesničara Stipana Trogrlića. Knjiga ima 415 stranica, a glavni su joj urednici Elvis Orbanić i Marko Trogrlić. Pri početnom djelu zbornika ističe se velika važnost životnoga i povijesno-istraživačkoga puta Stipana Trogrlića koji je dao nemjerljiv doprinos očuvanju i istraživanju kulture i vjere istarskih Hrvata.

U prvoj cjelini zbornika, naslovljenoj *Sjećanja*, Jasna Ćurković Nimac i Marijan Jelenić ističu da je Trogrlić dao izniman doprinos proučavanju crkvene povijesti Istre u XIX. i XX. stoljeću. Sjećaju ga se kao izuzetno samozatajnoga, vedrog i pobožnog čovjeka kojem je vjera krasila život te činila njegov znanstveno-istraživački put zanimljivim i sveobuhvatnim.

Prvi je rad zbornika u cjelini naslovljenoj *Povijest* »Porečki kaptol i kanonici u XV. stoljeću« djelo Marina Martinčevića. U početnom se dijelu rada ističe problematika oko određivanja točnoga termina nastanka Porečkoga kaptola te njegova crkvena (hijerarhijska) struktura. Pri središnjem se dijelu rada navode imena te životni putevi brojnih arhiprezbitera, arhiđakona i kanonika Porečkoga kaptola XV. stoljeća. Drugi je dio rada posvećen političkim i strukturnim promjenama koje su zadesile Porečki kaptol tijekom XV. stoljeća, pri čemu je najvažnija ona gubitka autonomije kod izbora vlastitih kanonika, a koja je od sredine XV. stoljeća pripala samoj Svetoj Stolici. Posljednja trećina rada govori o prihodima i rashodima Porečkoga kaptola te o imovini koju su članovi Kaptola posjedovali.

Elvis Orbanić autor je drugoga rada zbornika »Pavlini, župa i Gospa Čenstohovska: Sveti Petar u Šumi tijekom XVIII. stoljeća«. Prva je polovica rada posvećena općoj povijesti pavlinskoga reda u Svetom Petru u Šumi te odnosu s lokalnom zajednicom. Supetarski je samostan, navodi autor, bio jedan od najvećih u Istri i Primorju te se oko njega tijekom kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka odvijao zamjetan kulturni, vjerski i svakodnevni život, koji je, pak, u XVIII. stoljeću po uređenju crkve i dolasku slike Gospe Čenstohovske postao još veće žarište vjerskoga i kulturnog života Istre. Samostan je raspolagao izuzetnim dobrima, a tijekom svoga su boravka u Svetom Petru pavlini poticali naseljavanje supetarskoga područja, pomagali su siromašnim sumještanima te su unutar samostana podučavali građansku, plemićku i seosku djecu, kao i pomladak redovnika.

Drugi dio rada govori o samoj osamnaestostoljetnoj supetarskoj župi koja je tijekom XVIII. stoljeća imala svoga župnika i župana, koji su usko surađivali sa samostanom. Najmanje šezdesetak godina prije ukinuća reda od strane Josipa II. u samostan pristiže preslika slike Gospe Čenstohovske na kojoj se 1721., prema zapisu redovnika, tada dogodilo čudo jer je Gospa proplakala krvavim suzama. Otad se Sveti Petar »našao na meti« istarskih hodočasnika koji su tijekom XVIII. stoljeća pristizali u mjesto. Sam kult Gospe Čenstohovske održao se do odlaska pavlina iz Sv. Petra kada, pak, uslijed povijesnih zbivanja kult polako zamire i prestaje imati važnost.

Treći je prilog zbornika rad Samante Paronić »Forestieri u barbanskim maticama Ottocenta«. Na početku rada autorica ističe kako su matične knjige krštenih i vjenčanih župe Barban izuzetan putokaz k razumijevanju dinamike selidbe iz razvijenih ili, pak, nerazvijenih krajeva u Barban i izvan njega. U drugom se poglavlju ističu brojni razlozi odnosno motivi dolaska pridošlica u Barban, što se poglavito odnosilo na bolje agrarne uvjete jer je Barbanština obilovala pašnjacima i plodnim površinama. Barbanci su u 78 % slučajeva sklapali brakove s osobama iz svoje župe dok je čak 22 % njih, dakle svaka peta osoba, sklapala brak s osobom koja je podrijetlom dolazila izvan Barbana. Autorica ističe kako je »provenijencija mladenaca bila vrlo različita, a istraživanje je pokazalo da je u odnosu na djevojke iz drugih župa dolazio veći broj mladića, kojih je bilo 12,60 %, dok se 9,21 % odnosio na nedomicilne djevojke«. Barbanke su se, prema istraživanju autorice, mahom udavale u susjedne župe, poput one labinske ili žminjske, a ponekad se znalo naći i ženika iz Italije. Barbanci su također nevjeste pronalazili u okolnim župama, pa su tako u Barban mahom dolazile živjeti Labinjanke, Rakljanke, Žminjke i Pićanke.

»Spor između porečko-pulskog biskupa Ivana Krstitelja Flappa i kapelana u Šajinima Josipa Vrbke 1897.« autora Franje Velčića četvrti je rad zbornika, a bavi se problematikom odnosa biskupa Flappa i svećenika Vrbke. Autor nas uvodi u kompleksan crkveni i politički svijet Istre kasnoga XIX. stoljeća u kojem su se sukobljavale talijanska i hrvatsko-slovenska politička struja. Dolaskom su se biskupa Flappa na čelo Porečke i Pulske biskupije pogoršali odnosi između hrvatskoga stanovništva i biskupa jer je biskup smatrao kako je jedino latinskom jeziku mjesto u crkvama. Shodno tome kasnih osamdesetih godina XIX. stoljeća, pohodeći župe svoje biskupije, strogo je zabranjivao pjevanje na hrvatskom jeziku u crkvama, koje je puk naučio pjevati iz Dobrilina molitvenika »Otče, budi volja tvoja«. Primjer sukoba svećenika jedne hrvatske župe i biskupa dogodio se 1897. kada je zbog uporabe hrvatskoga jezika u crkvenom pjevanju suspendiran mladi šajinski svećenik, Čeh Josip Vrbka. Biskup Flapp smatrao je kako Vrbka uvodi novine pri misnom slavlju, odnosno da favorizira hrvatski jezik nad latinskim jezikom. Zbog toga dolazi do suspenzije mladoga svećenika i prepiske između njega i biskupa pri čemu saznajemo kako u konačnici nakon brojnih prepiski, pa čak i osobnoga susreta Vrbke i Flappa, šajinski župnik dobiva otpusno pismo te se seli u Tršćansko-koparsku biskupiju, gdje obavlja svoju svećeničku dužnost sve do 1923. kada pod pritiskom fašista seli natrag u svoju rodnu Češku.

Peti rad zbornika, »Prvi izvori u Istri i Dalmaciji za zastupnike u Carevinskom vijeću po općem i jednakom izbornom pravu«, rad je Nevija Šetića koji nas upoznaje s političkim stanjem u Istri i Dalmaciji od Listopadske diplome iz 1860. do 1907., kada su provedeni izbori po općem i jednakom izbornom pravu. Na početku rada autor opisuje društveno-političko stanje u Austrijskom Carstvu tijekom pedesetih i šezdesetih godina XIX. stoljeća te formiranje Carevinskog vijeća nakon pada Bachova apsolutizma kao državnoga sabora. Središnji dio rada opisuje izborna pravila i procese prema kojima se biralo zastupnike u Carevinsko vijeće, pri čemu su istarski Talijani, koji su bili bogatiji od istarskih Slavena, sve do 1907. imali prevagu u slanju zastupnika u Carevinsko vijeće jer se do 1907. biralo prema imovinskom cenzusu. Međutim, izbornom se reformom iz 1907. situacija pozitivno

promijenila za istarske Slavene koji zbog jednakih izbornih prava prvi put u povijesti preokreću politički smjer Markgrofovije te na političkoj sceni nastupaju ujedinjeni Slovenci i Hrvati Istre protiv razjedinjenih talijanskih stranaka i odnose pobjedu za Carevinsko vijeće. Situacija je, međutim, u Dalmaciji bila drugačija jer su ondje brojne hrvatske stranke djelovale protivno jedna drugoj pa su tako u Carevinsko vijeće odaslani zastupnici različitih političkih profila koji zbog svoje podijeljenosti nisu davali dojam ujedinjene političke snage poput one u Istri.

»Dokumenti o *inorodnom* svećenstvu u fondu prefektore Istre u Puli« šesti je rad zbornika, autora Jakova Jelinčića, koji donosi mnoštvo podataka o hrvatskom i slovenskom svećenstvu u Istri za fašističke uprave. Donosi se pregled povijesne arhivske građe koju je Jelinčić pretraživao u Državnom arhivu u Pazinu, pri čemu talijanske vlasti detaljno opisuju »inorodno« svećenstvo. U ovom radu navodi se i opisuje tekst građe koji se nalazi u kutijama povezanim uz prefekturu. Navodi se kako su svećenici bili jedan od preostalih bastiona slavenstva u Istri koja je tijekom dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća bila izložena nemilosrdnoj talijanizaciji i kulturocidu od strane talijanske vlasti. Iz sadržaja kutija navedenih u radu primjećujemo kako talijanske vlasti nepovoljno gledaju na svećenstvo hrvatskih i slovenskih dijelova Istre te o njima mahom pišu kako su oni neprijatelji države, protivnici fašizma te ljudi koje treba stalno držati na oku i kažnjavati ako istaknu nacionalnu pripadnost.

Milan Radošević autor je sedmoga rada, pod naslovom »Odnos mons. Bože Milanovića prema gortanovcima 1929. godine«. Milanović, kao jedna od najutjecajnijih povijesnih figura Istre XX. stoljeća, po uspostavi je talijanske vlasti nakon 1918., zbog svoga političkog (hrvatskog) uvjerenja postao metom talijanskih nasilnika. Ovi su ga već 1920. po paljenju *Pučkoga prijatelja* u Pazinu pretukli. Nakon te nasilne epizode Milanović odlazi služiti u tršćansku Župu svetoga Ivana, nadajući se izbjeći fašističke nasilnike. Za svoga je boravka u tršćanskoj okolini i dalje održavao veze s rodnim krajem osobito preko Slavka Zlatića. Glavni dio rada prikazuje Milanovićevu ulogu pri suđenju optuženim gortanovcima. Po njihovu uhićenju primio je u svoj župni dvor sudionika »čitave akcije« Vjekoslava Ladavca kojem je za spas odnosno za odvjetnika uhićenih mladića dao 500 lira unatoč sveprisutnoj fašističkoj prijetnji. S obzirom na to da je ovo suđenje izazvalo međunarodnu pozornost, brojni su mediji, osobito jugoslavenski, željeli detaljnije pratiti slučaj te se domoći bilo kakvih fotografija. Međutim, fašističkoj Italiji davanje informacije o optuženicima i čitavom procesu Jugoslavenima nije dolazilo u obzir. Zbog toga je Milanović preko svojih prijatelja uspio dobiti fotografije suđenja te ih brodom iz Trsta poslati u Split, želeći na taj način pomoći zatočenim mladićima. U konačnici saznajemo i iz Milanovićeve ostavštine kako se i Sveta Stolica založila za zatočene mladiće koje su fašisti željeli ubiti. Shodno Papinu pritisku talijanski je diktator naredio pogubljenje samo jednog osuđenika dok su ostali poslani na tridesetogodišnju robiju.

»Istra i Istrani u dnevniku nadbiskupa Antuna Bauera (1911. – 1935.)« autorice Margarete Matijević osmi je rad zbornika, koji u prvom dijelu rada donosi mnoštvo podataka o odnosu zagrebačkoga nadbiskupa prema Istri, istarskim Hrvatima te istarskim prepo-

rodnim društvima. Nakon sloma Austro-Ugarske Bauer je tijekom dvadesetih godina XX. stoljeća javno govorio o patnjama koje su uspostavom talijanske vlasti u Istri i zapadnoj Sloveniji proživljavali slavenski žitelji. Novčano je u međuratnom periodu pomagao izbjeglim istarskim Hrvatima, a pri posjetu tršćanskom kolegi biskupu susreo se s Božom Milanovićem koji mu je jasno predočio s kakvim se sve poteškoćama suočava svećenstvo i hrvatsko-slovenski puk Istre. Shodno tim spoznajama te suosjećajući s teškom situacijom u kojoj se našao hrvatski puk Istre pod jarmom fašizma, nadbiskup je Bauer izdao okružnicu prema kojoj je pozvao sve katolike na molitvu zbog progona koji istarski Hrvati i Slovenci doživljavaju u Kraljevini Italiji. Molitva se odvila na blagdan svetoga Josipa te se diljem Jugoslavije gdje je postojalo katoličko pučanstvo molilo za prognane i ugnjetavane Slavene Julijske krajine. Pri toj molitvi sudjelovali su i brojni Austrijanci, moleći za svoje sunarodnjake u južnom Tirolu koji je osvojila Italija. Ova je okružnica izazvala velik interes javnosti te je to bio velik korak k upoznavanju svijeta sa stanjem u Kraljevini Italiji gdje za Slavene Julijske krajine nije bilo mjesta.

Deveti rad zbornika, »*Naš vjesnik*, časopis Družbe sestara milosrdnica sv. Vinska Paulskog – Zagreb, 1939. – 1945.«, autorice Veronike Mile Popić, u prvoj polovici teksta donosi kronološke podatke od dolaska časnih sestara 1845. u Zagreb pa do Drugoga svjetskog rata. Tijekom svoga dugog djelovanja na području hrvatskih zemalja sestre su osnovale brojne škole, hospicije, bolnice i sl. Djelovale su i radile u državnim školama i bolnicama, a do sredine XX. stoljeća posjedovale su vlastitu tiskaru u Zagrebu i u njoj radile. Središnji nas dio rada upoznaje s literaturom koju se može koristiti za proučavanje povijesti sestara svetoga Vinka te navodi mjesečnik sestara *Naš vjesnik* kao izvanredno povijesno vrelo. One su se u svome časopisu, koji je izlazio od 1928. do 1945., bavile brojim društvenim, crkvenim, kućanskim, vrtlarskim i dr. pitanjima. Za ratnih je godina, od 1939. do 1945., časopis uz navedene teme obrađivao i dnevna politička zbivanja pa tako saznajmo za blokadu Gibraltara, bombardiranje Londona, uspostavu NDH i sl. Časopis je po uspostavi komunizma u Hrvatskoj ukinut te su sestre ponovnu mogućnost izdavanja vlastita časopisa zadobile tek u posljednjoj četvrtini XX. stoljeća.

Deseti rad zbornika, »Godina 1946. i hrvatska glagoljska baština Istre: *Memorandum oblaskog narodnog odbora za Istru*, izložba *Svjedočanstva o slavenstvu Istre* i *Spomenica Zbora svećenika sv. Pavla za Istru*«, autora Tomislava Galovića, donosi iscrpan presjek povijesnih zbivanja koja su obilježila Istru u poslijeratnim godinama od 1945. do 1947. U radu se opisuju događaji koji su utjecali na donošenje konačne odluke pri određivanju granice između Italije i Jugoslavije u Julijskoj krajini. Tako je prva stavka koju autor opisuje u radu, a koja je koristila komisiji, *Memorandum Oblasnoga narodnog odbora za Istru* koji unutar svoga teksta detaljno opisuje povijesni razvitak Istre. Druga stavka koju su »Jugoslaveni (Hrvati)« koristili kako bi jasnije predočili komisiji kako je Istra hrvatska zemlja, jest izložba o slavenstvu Istre, koja se održala za boravka komisije u Pazinu u današnjoj zgradi Pazinskoga kolegija. Posljednja, treća stavka koja je igrala veliku ulogu u odluci komisije vezuje se uz istarske svećenike predvođene Božom Milanovićem, Leopoldom Jurcom i Tomom Bankom koji su komisiji u Pazinu predali spomenicu *Zbora svećenika svetog Pavla za*

Istru pri kojoj opisuju povijest hrvatsva u Istri, glagoljaštvo u Istri, zlostavljanje svećenika i crkava od strane talijanskih i fašističkih vlasti te popis svih istarskih župa koje jasno dokazuju kako je 75 % njih hrvatsko, 12 % talijansko te 13 % miješano.

»Mons. Božo Milanović: pastir Istre bez insignija« jedanaesti je prilog zbornika, autora Ilije Jakovljevića, koji kronološki slijedi rad mons. Milanovića od svršetka Drugoga svjetskog rata do njegove smrti 1980. U radu autor ističe kako je Milanović jedna od najvažnijih crkvenih figura Istre XIX. i XX. stoljeća te da je zahvaljujući njegovim diplomatskim vještinama Katolička Crkva u Istri prošla »malo blažu« represiju negoli ona »preko Učke«, a zbog svojih se prohrvatskih stavova razišao s biskupom Radossijem. Nakon biskupova odlaska iz Istre zbog sukoba s hrvatskim svećenstvom, ono se okrenulo Milanoviću kao crkvenom autoritetu u Istri. Iako je tijekom pedesetih i šezdesetih godina 20. st. uživao veliko povjerenje crkvenih i svjetovnih vlasti, nakon Nežićeva uspona i smjene generacije u *Zboru svećenika svetog Pavla za Istru* došlo je do sukoba s novim vodstvom družbe i biskupom što je, pak, rezultirao Milanovićem »odlaskom« iz javnoga života tijekom sedamdesetih godina XX. stoljeća.

Dvanaesti rad zbornika, »Neka obilježja stanovništva gradova Istarske županije od 1857. do 2021. godine«, autora Josipa Šiklića, iscrpan je povijesno-demografski rad koji se bavi kretanjem broja stanovnika Istre od sredine XIX. do početka dvadesetih godina XXI. stoljeća. Na početku rada navodi osnovne geografske i demografske podatke o Istarskom poluotoku te se upoznajemo s mnoštvom demografskih podataka i metodologijom popisa stanovništva od 1857. do 2021. Glavni se dio rada bavi prirodnim i migracijskim kretanjem stanovništva, pri čemu se ističe negativna demografska slika prisutna u posljednjih trideset godina za veći dio Istre. Rad u glavnom dijelu donosi mnoštvo informacija o udjelu muškoga i ženskog stanovništva, obrazovanju, nacionalnoj te vjerskoj pripadnosti.

Trinaesti je rad zbornika, »Gli orologi da torre in Istria, appunti per una storia« Denisa Visintina, pisan na talijanskom jeziku te daje zanimljiv putokaz k proučavanju urarstva istarskih zvonika tijekom kasnoga novovjekovlja. Autor u svome radu ističe važnost zvonika Istre koji su ne samo sinonim poluotoka i istarskih gradića nego i povijesna zdanja koja su desetljećima obavještavala žitelje o trenutku u danu.

»Obrisi crkvenog povjesničara početkom XXI. stoljeća: promišljanje na temelju života i rada Rogera Aubera (1914. – 2009.)« četrnaesti je rad zbornika, autora Marka Medveda, koji uz povjesničarska donosi i vjersko-filozofska promišljanja o tome kakav bi zapravo crkveni povjesničar trebao biti. Kako bi dao odgovor na to pitanje, autor se koristi likom i djelom belgijskoga svećenika/povjesničara Rogera Auberta koji je stasao u stoljeću rada »škole Annales«, kojeg opisuje u čitavom radu. Aubert je isticao kako crkveni povjesničar ako želi shvatiti istinski duh crkvene povijesti, mora zaći »niže«, među »obične« ljude. Autor u konačnici naglašava da crkveni povjesničar mora biti slobodan, svjestan Kristove poruke i željan istine jer je istina samo jedna i univerzalna.

Posljednji rad zbornika u cjelini *Povijest*, »Dr. sc. Stipan Trogrlić i Državni arhiv u Pazinu« Biserke Budicin, članak je koji donosi podatke o Trogrličevim istraživanjima u Državnom arhivu Pazin, odnosno o povijesnom materijalu koji je Trogrlić koristio pri svojim

istraživanjima. Shodno tome u radu se donosi pregled sve građe koju je Trogrlić koristio od 2004. do 2018. godine.

Teološki prilog Petra Popovića »Katehist Neokatekumenskog puta – kanonsko-pravni okvir« prvi je rad cjeline zbornika u svezi s teologijom, filozofijom i politologijom. U svom članku Popović jasno i koncizno opisuje ulogu katehista u neokatekumenskoj grani Katoličke Crkve iz kanonističke perspektive, predstavljajući ga kao osobu koja je posebno nadahnuta Božjim duhom za širenje Kristove vjere u ulozi učitelja.

Rad Bernarda Jurjevića »Tolerancija i poštovanje« drugi je prilog ove cjeline te govori o razlikama u pojmovima tolerancije i poštovanja. Mnogi te termine poistovjećuju, a oni su suštinski različiti. Autor se posebno oslanja na objašnjavanje tih pojmova u radovima pape Benedikta XVI. i Ivana Pavla II.

Treći i ujedno zadnji rad ove cjeline jest članak Tatjane Tomaić i Marija Sošića »Hrvatske identitetske i državnopravne značajke političkog (društvenog) djelovanja mons. Bože Milanovića«. Prilog je to koji valorizira politički put Bože Milanovića kao svećenika i političara koji je u burnom XX. stoljeću svojim požrtvovnim radom, neustrašivošću pred diktaturama doprinio očuvanju Istre u okrilju Hrvatske odnosno Jugoslavije.

Zadnji dio zbornika u cjelini *Prilozi* predstavlja pretisak intervjua što ga je Daniel Pa-tafta vodio sa Stipanom Trogrlićem, ranije objavljen u *Istarskoj Danici*, te blok s fotografijama koje prikazuju svečara tijekom njegova života.

Kristijan Žgaljardić